

Одеська національна юридична академія

Мошкова Лілія Іванівна

УДК 323.28

**ФЕНОМЕН ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОЯВІВ ТЕРОРИЗМУ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Спеціальність 23.00.04 –
політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2001

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Кормич Людмила Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти:

— доктор політичних наук, професор
Головатий Микола Федорович
Міжнародна академія управління персоналом (м.Київ),
віце-президент;

— доктор політичних наук, доцент
Коваль Ігор Миколайович,
Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова,
директор інституту соціальних наук

Провідна установа:
Київський національний університет ім. Т. Шевченка,
кафедра політології

Захист відбудеться “26” квітня 2001 р. о 10 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 в Одеській
національній юридичній академії за адресою: 65009, м.Одеса,
вул.Піонерська, 2 ауд.312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м.Одеса,
вул.Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “23” березня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження визначається потребою дати науково зважену оцінку тероризму як соціально-політичному явищу. Аналіз основних проблем тероризму зумовлюється необхідністю формування та реалізації концепції державної безпеки України, а також міжнародно-правової позиції України з питань боротьби з тероризмом на міжнародній арені.

Еволюція та модифікація сучасних проявів тероризму викликала потребу глибокого наукового осмислення цих питань з точки зору особливостей розвитку України. А саме: які фактори та умови вплинули на появу хвилі тероризму 60-90-х років; які соціальні причини, соціальне середовище, психологія і спосіб життя представників сучасного тероризму; яка ідеологія тероризму; якими матеріальними і фінансовими ресурсами володіють терористичні угруповання; фактори, що впливають на існування і розширення тероризму, які перспективи розвитку терористичної діяльності та інші питання.

Актуальність теми, також, зумовлюється тим, що дослідження проблеми тероризму активно ведеться на рівні державних, громадських організацій, наукових інститутів, спеціальних служб, воєнних відомств і органів охорони громадського порядку.

Обсяг виданих на Заході книг, журналів, окремих статей про тероризм узагалі, про політичний, зокрема, величезний.

Серед них можна виокремити дослідження італійських соціологів С.Акуавіа "Терилія і революційна війна в Італії", А.Минуччі "Тероризм і криза в Італії", Л.Стортоні "Аналіз однієї терористичної організації: Прима Лінія", Ж.Пакуіно "Походження і загальні риси: про одне дослідження італійського тероризму", "Тероризм і політичне насильство", А.Снідж "Червоні бригади - статус", роботи швейцарського дослідника Г.Деникера "Стратегія антитерору", французького дослідника Р.Соле "Терористичний виклик", німецької дослідниці Й.Беккер "Діти Гітлера", робота польського дослідника Бернгарда "Стратегія тероризму", робота угорської дослідниці Є.Анчел "Міфи враженої свідомості", а також роботу американського політолога У.Лакера "Тероризм", дослідження англійських вчених В.Уддіса, Ч.Паркіна та ін. Автори досліджують причини, мотиви, механізми і психологію здійснення терористичних актів, прогнозують майбутнє і пропонують конструктивні ідеї ефективної стратегії боротьби з тероризмом. Вони привернули увагу не тільки до ступеня небезпеки проявів тероризму, але і заклали методологічний фундамент для плідного дослідження цього феномену, що є необхідною передумовою для його подолання. Зокрема, вони порушили питання про необхідність розробки теоретичної і термінологічної бази тероризму.

Особлива увага авторів в цих працях приділяється питанням практичної боротьби з тероризмом, розробці концепцій реагування органів влади на терористичну діяльність.

Широке коло питань з даної проблематики на Заході досліджується істориками, юристами і журналістами, які, не торкаючись теоретичних основ явища, показують діяльність тих чи інших терористичних організацій. Недостатньо уваги приділяється дослідженню суб'єктів організацій і рухів тероризму та підходам, що застосовуються для характеристики ідеологічного забезпечення явища.

Більшість вітчизняних досліджень вийшла в світ у 70-80 рр. В них проблема тероризму розглядається значною мірою під впливом політичних та ідеологічних чинників свого часу.

Серед найбільш ґрунтовних праць радянських вчених з проблем тероризму, можна виділити праці В.В.Вітюка, А.С.Грачова, С.А.Ефірова, Е.Ковальова, А.А.Моджоряна, В.В.Малишева.

Ряд дослідників торкається міжнародних аспектів, аналізуючи правові засоби міждержавного характеру, ефективного співробітництва держав у боротьбі з тероризмом (зокрема, В.В.Жданов, Г.Р.Завесов, І.І.Карпець, Є.Г.Ляхов та інші).

У більшості наукових праць дослідників колишнього СРСР простежуються дві основні тенденції: 1) констатація фактів без політологічного аналізу, 2) надмірна ідеологізація в спробах відійти від реальних проблем тероризму до конструювання вузького класового розуміння цього явища.

В Україні серед досліджень з цієї проблеми слід відзначити роботи В.Антипенка, Т.Бояр-Созановича, В.Глушкова, В.Смелянова, В.Тихого, що містять розробку кримінально-правового аспекту тероризму та аналіз норм про відповідальність за тероризм в українському законодавстві. Значним внеском у дослідження тероризму є праця В.Смелянова "Злочини терористичної спрямованості", присвячена визначенню правового поняття та ознак тероризму і терористичних актів. В науковому дослідженні наведена характеристика тероризму як злочинного діяння і як центральної ланки в ланцюзі злочинів терористичної спрямованості, проведено відмежування тероризму від терору.

На основі цих та інших досліджень у новий проект Кримінального кодексу України, який розглядає Верховна Рада, тероризм віднесено до розділу, де передбачена відповідальність за злочини проти суспільної безпеки.

Останнім часом зросла кількість дисертацій українських дослідників з проблеми тероризму. Основна частина цих робіт присвячена правовому аспекту цієї проблеми, зокрема, С.Допілка, Ю.Іванов.

Слід чітко констатувати, що українські дослідники тероризму при проведенні наукових розробок дещо змістили напрям своїх досліджень у площину кримінально-правового та кримінологічного виміру.

Залишаються недостатньо досліджені політичні аспекти розглянутої теми. Потребує уточнення понятійно-категоріальний апарат, що дозволить уникнути плутанини у визначенні тероризму з боку правотворців і державних службовців.

В основі сучасних концепцій дослідників тероризму лежить уявлення про злочинне застосування насильства (у тому числі збройного) для досягнення конкретної політичної мети. Проте чіткої дефініції поняття “тероризм” до цього часу немає. Причина полягає в тому, що визначення терористичної діяльності залежить від суспільно-політичної позиції дослідника.

Представлене дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексної науково-дослідницької теми кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії “Соціально-політичний та економічний розвиток України в аспекті світових інтеграційних процесів”, а також має безпосередній зв’язок з науково-дослідницькими роботами “Політико-правові основи етнодержавотворення в Україні” (№ держреєстрації 0100U001069), “Роль громадських і політичних об’єднань в етнонаціональних трансформаційних процесах в Україні” (№ держреєстрації 0100U001641).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз та визначення змісту сучасного тероризму як соціально-політичного явища, а також причини виникнення та тенденції розвитку тероризму. Реалізація цієї мети передбачає вирішення дослідницьких завдань:

- здійснити аналіз основних теоретичних розробок терологів, а також політологів, соціологів, юристів з проблематики тероризму з точки зору сучасного розвитку;
- встановити співвідношення поняття “тероризм” з іншими суміжними поняттями політології (війна, партизанська війна, національно-визвольна боротьба та інші), а також похідні – антитерористична акція, антитерористична організація;
- розкрити причини і соціальні передумови проявів тероризму у сучасних умовах;
- розглянути соціальну базу тероризму і особливості її сучасних змін;
- показати єдність і різноманітність форм і течій сучасного тероризму, їхні характерні риси та особливості;
- проаналізувати сучасну ідеологію сучасного тероризму;
- провести систематизацію практики ведення терористичної діяльності;
- проаналізувати практику боротьби з проявами тероризму і розробити рекомендації для практичної боротьби з тероризмом.

Об’єктом дисертаційного дослідження є тероризм як суспільно-політичне явище.

Предметом дослідження є феномен виникнення та розвитку проявів тероризму в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети використовувались філософські, загальнонаукові методи дослідження у їх політологічному зрізі. А саме: аналіз і синтез, критико-конструктивний метод, порівняльний метод, політичний аналіз. У дисертації використані загальні підходи і принципи аналізу соціальних явищ,

зокрема, системний підхід, який був адаптований для аналізу тероризму. Базуючись на аналізі основних теоретичних розробок зарубіжних і вітчизняних дослідників тероризму, кожна з яких висвітлює лише окремі аспекти даного феномену, дисертантка реконструювала комплексне бачення проблеми тероризму. Це дозволило систематизувати різні напрямки дослідження тероризму (політологічний, правовий, соціологічний) та визначити зв'язки між окремими елементами.

За допомогою порівняльного аналізу створена нова типологія сучасного тероризму. Використання даного методу дало можливість визначити загальні риси тероризму при аналізі концепцій вітчизняної і зарубіжної політології і на цій підставі згрупувати їх. За допомогою контент-аналізу були опрацьовані, систематизовані періодичні видання України та Росії 1990-2000 рр., що дало змогу на основі отриманих результатів виокремити причини та особливості розвитку тероризму в країнах СНД, виявити загальні тенденції розвитку тероризму в сучасному світі.

Наукова новизна роботи зумовлюється тим, що в рамках цілісного оригінального дослідження комплексно аналізується таке соціально-політичне явище як тероризм у політологічному зрізі, і полягає в наступному:

- виявлені і зазначені політологічні аспекти розглянутого явища;
- проаналізовані співвідношення категорії “тероризм” з іншими суміжними політологічними категоріями;
- створена авторська типологія сучасного тероризму;
- досліджено процес активізації нових форм тероризму в країнах СНД і Західної Європи;
- зроблено комплексний аналіз еволюції сучасного тероризму;
- виявлено ряд новітніх ознак, що можуть скласти основу моделі цього соціально-політичного феномену.

Теоретичне і практичне значення дослідження визначається науковою новизною, що дає можливість поглибити розуміння феномену тероризму, дозволяє з'ясувати зміст і тенденції розвитку цього явища у сучасному світі. Значення дослідження полягає у тому, що воно шляхом концептуальних узагальнень заповнює прогалини у вивченні тероризму і його типів, допомагає глибокому розумінню причин виникнення і еволюції тероризму.

Дисертаційна робота може бути фактологічним джерелом, спрямованим на вивчення соціальної природи цього складного соціально-політичного феномену планетарного рівня, його регіональні особливості, а також особливості терористичної ситуації в Україні. Зроблені у роботі висновки, викладені концептуальні і теоретичні положення і аналітичні матеріали можуть бути використані при розробці програми національної і державної безпеки України, у науково-дослідній роботі, у навчальному процесі вищої школи, у ході підготовки та викладення курсу політології, конфліктології.

Апробація результатів дисертації відбувалася в процесі обговорень на засіданнях кафедри соціальних теорій Одеської національної юридичної академії, а також на 1-й, 2-й та 3-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської державної юридичної академії (1998 р., 1999 р., 2000 р.), на наукових конференціях – міжнародна конференція “Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв’язання” (Одеса, червень, 2000 р.), міжнародна конференція “Міжнародні проблеми боротьби з тероризмом” (Одеса, травень, 2000 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 6-ти статтях в збірнику наукових праць “Актуальні проблеми політики”, що входить до переліку фахових видань, затверджених ВАК України, а також у 2-х публікаціях в матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації складається з вступу, чотирьох розділів, які об’єднують десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 194, списку використаних джерел, - 20 сторінок (288 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Розділ I “Тероризм як соціально-політичне явище” складається з двох підрозділів. В підрозділі 1.1 “Гене́за дефініції “тероризм”, здійснюючи аналіз теоретичних та практичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених з теми дослідження, особливу увагу автор приділяє визначенню дефініції “тероризм”.

Визначення об’єктивного загальноприйнятого розуміння тероризму потребує врахування складності структури цього феномену, який є єдиним монолітним явищем з чітко визначеними межами, представляє собою метод політичної боротьби, який використовують найрізноманітніші політичні сили. Існують суміжні з тероризмом процеси, які характеризуються застосуванням збройного насильства, в ході якого використовуються, зокрема, методи та засоби, які схожі до тих, що використовують терористи - війна, повстання, партизанська боротьба, з одного боку, карна злочинність - з другого. Схожість та співпадання цих методів і засобів використовується терористами з метою ідентифікації своєї діяльності з першими, що одночасно може сприяти їх прямому злиттю з другими. В свою чергу це є причиною, яка приводить науковців до розширення рамок і значення поняття “тероризм”.

Поняття “терор” та “тероризм” історично вживаються в декількох аспектах, що відкриває простір для довільного маніпулювання ними. З кінця XVIII та протягом двох третин XIX ст. поняття “терор” сприймалося в самому широкому та нероздільному значенні відповідно з його етимологією (La terreur - жах). Цим словом визначались і відкрито насильницька форма диктатури, і практика одноразових політичних замахів. Його вживали стосовно насильства та репресій, які мають місце під час війни та до самих війн як таких. Поняття “тероризм”

вживалося як майже адекватне терору, набуваючи в деяких випадках специфічного відтінку: тероризм – це здійснення терору.

З появою в кінці XIX ст. опозиційних організацій, які практикують систематичні замахы, поняття “терор” і “тероризм” перестають поширюватися на сферу воєнних дій, а виділяються як характеристики певного виду політичної боротьби. Самі ці поняття конкретизуються та відокремлюються одне від одного. Поняттям “тероризм” стали визначати політичні вбивства, які практикують опозиційні організації, а поняття “терор” закріпилося за репресивними діями держави. Та тільки в найзагальнішому плані для визначення політичної практики та відокремлення її від інших видів політичного насильства обидва ці поняття взаємозамінюються.

Багато зарубіжних дослідників беруть до уваги таке слововживання, а в зв'язку з цим і вважають необхідним розглядати зміст термінів “терор”, “тероризм” з урахуванням конкретного контексту. Це дає змогу, користуючись нестійкою термінологією, підмінити предмет дослідження. Деякі науковці абсолютизують різновиди сучасного чи історичного тероризму, надаючи їх конкретним ознакам загального значення та включають під рубрику тероризму нетерористичні політичні рухи. Виділяють характеристики, що мають персонсне значення, але яким надається прямий зміст.

Перешкодою до наукового визначення тероризму є також упереджений політичний тенденційний підхід до нього, соціальна позиція чи негативне ставлення до тих чи інших збройних дій. Цим визначається саме зарахування чи незарахування цих фактів до розряду терористичних.

Сьогодні на можливість вироблення загальної дефініції тероризму, впливає складність, багатогранність і свосвідність цього феномену, а також дотримання деяких елементарних логічних умов. По-перше, треба чітко розрізняти вживання поняття “тероризм” в прямому і переносному значеннях. По-друге, необхідно вийти за межі кола, створеного прагненням поставити дефініцію тероризму в залежність від найрізноманітніших форм і випадків застосування збройного насильства, терористичний характер яких ще не доведений. По-третє, визначення тероризму повинно бути принципово повним, враховуючи не тільки ті його ознаки, які об'єднують його з іншими формами насильницьких дій, а головне й суттєві, специфічні характеристики, які відмежовують терористичне насильство від нетерористичного. По-четверте, треба враховувати, що дії, які складають специфіку тероризму, в межах інших форм збройного насильництва носять приватний чи допоміжний характер і, навпаки, деякі вирішальні для цих форм акції займають підпорядковане місце в практиці терористичних організацій.

У становленні та розвитку сучасного тероризму існують певні етапи. На ранніх стадіях форми його насильницької діяльності не простежуються як власне терористичні. Частіше екстремістське угруповання, що розвивається в напрямку до тероризму, до певного часу використовує і нетерористичні (навіть деколи і

ненасильницькі) форми політичної боротьби. Це завуальовує дійсне становище, вимагає в кожному окремому випадку конкретного аналізу, але не повинно стати приводом для змішування типологічно різних методів боротьби чи заперечувати можливість дати узагальнене визначення тероризму.

Існуючі визначення тероризму не дають повної та чіткої уяви про це поняття. Ефективність співпраці держав у боротьбі з тероризмом не заслуговує на високу оцінку, так як навіть у головних напрямках співпраці, як і на практиці, так і в теорії, не досягнуто єдності поглядів. В досліджених визначеннях тероризму є ряд прогалин та недоліків, що ставить під сумнів адекватність даних визначень потребам нашого часу. Головною проблемою є відсутність єдиної правової та соціально-політичної оцінки більшості фактів злочинного насильства. Безсумнівний інтерес мають формулювання державних установ США, які кваліфікують тероризм як категорію міжнародних злочинів, визначають його об'єкт та суб'єкт, деякі ознаки. Мають науковий інтерес і потребують подальшої розробки визначення тероризму, в яких підкреслено політичний характер актів тероризму, їх загроза світу.

Відсутність загальновизнаного визначення тероризму перешкоджає міжнародному співтовариству застосувати дійові заходи проти цього явища. Зацікавленість більшості держав в запобіганні терористичних актів знаходиться в протиріччі з їх небажанням і нездатністю здійснювати міжнародну співпрацю країн на універсальній основі, виробити загальне визначення і створити єдиний міжнародний механізм боротьби з ним.

Аналіз визначень, які представлені зарубіжними та вітчизняними спеціалістами, показав відмінне та загальне в поглядах на поняття “тероризм”.

Одна група вчених, посилаючись на те, що терористи здійснюють вбивства, викрадення, захоплюють літаки, тобто дії, які розцінюються як злочин і внутрішнім, і міжнародним правом, пропонує вважати їх злочинами, а їх дії кваліфікувати як кримінальні злочини. Друга група дослідників пропонує розглядати тероризм як воєнні дії, як різновид війни.

У підрозділі 1.2 “Поняття та сутність тероризму”, здійснивши аналіз багаточисленних визначень тероризму, які даються різними державними установами країн, а також містяться в міжнародних конвенціях, що стосуються терористичної діяльності, дисертант виявляє ряд елементів, які визначають це поняття, та на їх основі виділяє сутнісні риси цього явища і окреслює критерії його відмежування від інших категорій політології (зокрема війна, партизанська боротьба, національно-визвольний рух).

По-перше, тероризм – це одна із форм організованого насильства. Причому поняття “насильство” в даному контексті тлумачиться досить обмежено: як загроза або використання сили для завдання фізичної шкоди окремій особі або групі осіб, на відміну від вживання цього терміну в широкому значенні як позбавлення свободи та порушення прав людини.

По-друге, тероризм – це використання сили з політичною метою, тобто це специфічна форма політичного насильства. Деякі форми збройного насильства, характерні для тероризму, не є його монопольним надбанням, так як їх використання не є свідченням того, що йдеться про терористичну практику. Головне є те, яким засобом тероризм проявляється у насильницьких акціях з метою заставити державні або інші органи прийняти рішення, яке б задовольнило вимоги терористів.

По-третє, тероризм поєднує високий рівень політичної мотивації з низьким рівнем участі мас, що, як зазначає дисертант, відрізняє його від війни, партизанської боротьби, національно-визвольного руху та інших масових політичних рухів.

По-четверте, терористична акція, крім нанесення безпосередніх збитків жертві, розрахована на певний ефект: дестабілізувати суспільство, створити загрозу для широкого кола осіб (тобто тероризувати). Тому здійснення терористичної акції не вичерпується завершенням бойової операції. Її головне призначення не в усуненні окремих осіб, нанесенні матеріальних збитків і т.д., а в досягненні соціального резонансу, в залякуванні урядів, певних соціальних груп і народів. В історичному минулому властива тероризму функція залякування перебувала в тіні, та коли тероризм набув організованого, ідеологічно обґрунтованого та систематичного характеру, ця функція більш виразно виходить на політичну арену. В систему терористичних засобів входять не тільки дії, які безпосередньо представляють загрозу життю та безпеці людей, але й безкровні операції превентивного типу.

П'ятий елемент у визначенні поняття тероризм – розрив між безпосередньою жертвою та групою, яка є об'єктом впливу, метою насильства. Про це свідчить слововживання “невинна жертва”. Важливим є ефект даної акції на владу, від якої залежить те чи інші рішення, а також вплив на певні верстви населення, які своєю реакцією можуть сприяти прийняттю необхідного терористам рішення.

Тероризм – це насамперед протизаконне застосування насильства або ймовірність такої акції стосовно особи або її власності, з метою змусити владу прийняти рішення, яке відповідає вимогам протиправних сил.

Розділ II “Виникнення сучасного тероризму” складається з двох підрозділів.

В підрозділі 2.1. “Причини тероризму” досліджуються причини виникнення сучасного тероризму.

Значна різноманітність думок існує у питанні про причини та походження сучасного тероризму. “Класичними” є пояснення походження тероризму природженими якостями людської натури, відомим тяжінням людини до насильства. У роботі розглядаються різні наукові й ідеологічні теорії, які

пояснюють походження тероризму і робиться висновок, що жодна з них не може претендувати на універсальність.

Датування періоду виникнення тероризму в науці є неузгодженим й викликає суперечності. Очевидно наступне: змінювалась соціальна основа, побут, звичаї, політичні, ідеологічні, релігійні системи, а феномен тероризму знову виникав в історії. Суттєво трансформувались його форми, але основні риси, що характеризують це явище як тероризм, залишились.

Поява та відтворення тероризму зумовлено сукупністю об'єктивних та суб'єктивних обставин та причин, не завжди однакових та не однаково значимих в різних регіонах та країнах.

Автор виділяє чотири групи причин та умов, які в певній мірі визначають виникнення та існування тероризму в сучасному світі.

Першою передумовою тероризму є кризові процеси, що характерні для сучасного розвитку.

Стосовно сучасного тероризму, багато писалося про неочікуване його виникнення, про зовнішньо протиприродне та загадкове відродження в межах індустріально-розвинених країн з їхнім високим рівнем споживання, демократичним режимом, спрямованістю на вирішення соціальних протиріч шляхом консенсусу. Тим більше, що така форма політичної боротьби дуже скомпрометувала себе на межі XIX та XX століть жорстокістю, політичною неефективністю.

Виявилось, що, власне, індустріальна розвиненість, високий рівень життя, розгалуженість політичних інститутів та орієнтація на цивілізовані форми соціальних взаємовідносин не прищеплюють ніякого імунітету стосовно тероризму. Сьогодні виявилось сприятливим для формування екстремістських рухів у високорозвинених країнах з низки причин.

Перш за все, це історичний досвід століття, для якого характерні не тільки бурхливий ріст економіки, поширення ліберально-демократичних тенденцій, прагнення суспільних компромісів, але й безперервні війни (враховуючи дві світових), гонка озброєння, спалахи соціальної, расової, релігійної нетерпимості, революції, державний терор і тому подібні факти, котрі сприяють зміцненню переконаності в тому, що відкрите насильство та контрнасильство залишається нормою політичного буття і в нашу епоху.

Криза сучасної соціально-політичної системи специфічно переплітається і частково посилюється в контексті такого глобального процесу, яким є науково-технічна революція. Швидкий економічний та науково-технічний розвиток багатьох країн в післявоєнний період, стрімке втягування аграрних (в минулому) регіонів в сферу індустріалізації та автоматизації, виникнення ідеї "суспільства благодійництва", яке трансформується у зв'язку з кон'юнктурними змінами, різкі структурні зрушення, які підсилюють міграційні і маргіналізаційні процеси, загострені екологічні та демографічні проблеми, інформаційний

процес, руйнація традиційних стереотипів та соціальних орієнтирів, спосіб життя та пов'язані з цим труднощі психологічної адаптації – ці та інші явища, зумовлені НТР, вели до розгубленості, фрустрації, почуття самотності та спустошеності, втрати традиційних ідеалів та цінностей, зростання агресивності, які захоплюють майже всі прошарки суспільства, особливо молодь. Наслідком цього стало руйнування старих структур та звичайних життєвих парадигм, падіння престижу деяких професій та зниження статусу, ріст безробіття, погіршення соціальних перспектив у освіченої молоді, поява на цьому фоні люмпенізованих груп, які схильні до екстремістських методів вираження свого протесту.

З усім цим пов'язаний соціально-політичний фактор, особливо суттєвий культ насильства, нехтування прав людини, які панують у світі і насаджуються засобами масової інформації, літературою, кіно, телебаченням. Все це не може не впливати на динаміку та модернізацію різних форм насильства у сучасному світі.

Роль глобальної взаємозалежності соціально-економічних, політичних, ідеологічних процесів, яка характерна сьогодні, зокрема війна у В'єтнамі, арабо-ізраїльський конфлікт, кубинська революція і військовий переворот у Чилі, громадянські війни в Сальвадорі і Нікарагуа сприяли радикалізації свідомості молодого покоління, що проявилась у студентських бунтах і породила перші лівотерористичні угруповання.

Друга група передумов пов'язана з революційними процесами сучасної епохи та національно-визвольними рухами, їх специфічними аспектами та проявами в останні десятиліття. Ця група факторів органічно пов'язана з попередньою, оскільки є зворотною стороною кризи політичної системи. Наприклад, лівий тероризм не можна зрозуміти без зв'язку з цими процесами. Він претендує на роль єдиного виразника та лідера революційно-демократичних процесів у сучасному світі.

Сучасна епоха є епохою звільнення багатьох народів від соціального та національного гніту, що породжує різні за своїм характером революційні та національно-визвольні, псевдореволюційні і псевдовизвольні рухи. Лівий тероризм майже завжди отожденоє себе з революціями соціалістичного зразку або визвольними рухами, чи апелює до них.

Третя група передумов розвитку тероризму в сучасному світі пов'язана з зацікавленістю правлячої еліти в різних формах тероризму як засобу досягнення політичної мети у зовнішній та внутрішній політиці. Тероризм – зручний інструмент політичної боротьби. Тероризм завжди є непрямим потенційно високоефективним способом дестабілізації та послаблення ворожої держави. Після 1917 р. тероризм набув яскраво вираженого ідеологічного характеру. В біполярному світі – протистояння двох політичних систем, тероризм сприймався не як глобальна загроза всьому людству, а як елемент боротьби між цими силами.

Політика нагнітання воєнного психозу, яка проводилась різними політичними системами, була надзвичайно вигідна для тероризму, сприяла його підйому. Вона дала йому можливість спекулювати на антивоєнних настроях. Лівий тероризм у середині 80-их років зробив спробу злитися з широким антивоєнним та антиімперіалістичним рухом.

Четверту причину складає світопорядок перехідного періоду, який дає додаткові можливості самореалізації для міжнародного тероризму. Занепад глобальних регіональних структур міжнародної безпеки супроводжується розхитуванням та розпадом державних утворень. Їхнє місце намагаються зайняти сили, які прагнуть використати фактор нестабільності та часткової втрати контролю для прискореного вирішення власних завдань, за правило, деструктивних. Все більше з'являється подібних геополітичних прогалин, особливо у силовій сфері. Зони, де вони з'являються, стають об'єктами пильної уваги та застосування політики міжнародного тероризму.

У підрозділі 2.2 "Соціальна база тероризму" приділяється увага науковому аналізу соціальної бази сучасного тероризму.

Соціальне обличчя суб'єктів політичного тероризму є досить різним. Серед них умовно можна виділити дві категорії: терористи-виконавці та терористи-керівники. Перші відіграють залежну роль, часто стають на шлях терору вимушено (соціальні обставини, захоплення, помилки). До них належать молодь, безробітні, люмпени, учні, студенти, дрібні чиновники, буржуа. Друга група – особи, які вже мають певну владу з більш високим рівнем усвідомленості своєї діяльності. Вони ідеологи тероризму. Це корумповані державні службовці, бізнесмени, професійні політики, представники злочинного світу.

В останній період відбулося зростання соціальної бази тероризму за рахунок збільшення чисельності першої групи та спостерігались суттєві структурні зміни. Акцентується увага на молодіжному характері сучасного тероризму.

Сучасне становище інтелігенції, приводить до того, що вона втрачає привілейоване становище, а разом з тим і систему соціального захисту, яка складається з багатьох матеріальних, моральних, психологічних компонентів. Прискорюється процес зближення об'єктивного положення інтелігенції в сучасному світі з положенням іншими незахищеними соціальними верствами. Конфлікт інтелігенції з соціально-політичною системою в сучасних умовах набуває в ряді випадків гострих форм.

Значну частину соціальної бази тероризму складають жінки. Вплив загальних та специфічних причин "жіночого" тероризму посилюється специфікою жіночої емоційно-психологічної структури. Основним фактором, що сприяє і передумою зростанню фемінізації тероризму у світі, стала значна зміна становища жінки у суспільстві, що почалася в середині 70-х років.

Отже, тероризм має достатньо широку соціальну базу, переважною частиною якої є найбільш вразливі соціальні верстви: жінки, безробітні, молодь. З урахуванням наявної соціальної бази тероризм не може бути усунений тільки воєнно-політичними методами. Реальний шлях для цього - здійснення глибоких та всесторонніх соціально-політичних перетворень.

В розділі III “Типологізація сучасного тероризму”, який складається з трьох підрозділів аналізується ідеологія і практика лівої та правої течій тероризму, розглядаються існуючі різновиди сучасного тероризму та пропонується авторське бачення типології тероризму, а також розглядаються особливості проявів тероризму в країнах СНД, зокрема Україні.

У підрозділі 3.1 “Ідеологія і практика тероризму” особлива увага приділяється політологічному аналізу течій правого та лівого тероризму. Ці течії широко представлені у сучасній Італії, Німеччині, Японії.

Аналіз ідеології лівого тероризму дає підставу зробити висновок, що він є одним із найнебезпечніших різновидів тероризму, автор виділяє основну його рису - це політика “подвійного дна”. Ідеологічні концепції лівих терористів є спробою виправдати здійснені або заплановані акції. Сенс політичної демагогії, яка виходить від лівого тероризму, полягає в тому, що, доводячи до абсурду концепцію революційного оновлення суспільства, вона створює умови для змішування лівих та правих, демократичних та реакційних позицій.

Ідеологічною та політичною предтечею правого тероризму як у світовій історії, в цілому, так і в історії Італії, Німеччини, зокрема, є фашизм. Правому тероризму властива соціальна демагогія, в тому числі і лівого плану. Вона займає залежне місце порівняно з шовіністською та мілітаристською пропагандою, яка ним практикується.

В останні роки в Західній Європі почався процес відродження праворадикального руху в двох основних формах. Виділився правий – традиціоналістський тип, який є послідовником колишніх фашистських рухів, їх авторитету, зовнішньої атрибутики. І другий – оновлений, який заперечував зв'язок з минулим, основну увагу приділяв новим проблемам суспільства.

Правий тероризм являє собою реальну загрозу демократичним інститутам всього світу. Існує тенденція, коли певні державні служби опікуються злочинцями правого напрямку.

На основі політологічної обробки фактичного та теоретичного матеріалу робиться висновок про закономірну політичну спорідненість правого та лівого тероризму, що, однак, не слід розуміти як тотожність цих соціально-політичних явищ.

У підрозділі 3.2 “Порівняльний аналіз різновидів та течій тероризму” були розглянуті та проаналізовані різні концепції типології тероризму. Даний аналіз

показав, що багато дослідників керуються досить розгалуженою типологією тероризму.

Враховуючи нескінченну різноманітність, переплетення та злиття різних форм тероризму, типологізація буде умовною. Майже жодний різновид тероризму не вкладається цілком в яку-небудь типологічну сітку. Але така сітка необхідна, тому що без чітких вихідних критеріїв, параметрів не можливо охарактеризувати конкретні різновиди сучасного тероризму.

Пропонуємо розрізняти типи терористичної діяльності на основі рівня політичного простору.

На мікро- рівні виділяється державний терор та (внутрішній) недержавний тероризм. Різниця між першим та другим полягає в тому, що державний терор - це відкрите масове насильство з боку правлячої еліти, яка спирається на міць державних інститутів. Недержавний (внутрішній) тероризм - насильство та залякування, яке використовується антирежимними угрупованнями.

На макрорівні виділяється міжнародний та транснаціональний тероризм. Коли акції державного тероризму направлені назовні, на заподіяння збитків іншим державам, втручання в їхнє внутрішнє життя, зміну міжнародних відносин, вони набувають одночасно характеру міжнародного тероризму. Коли аналогічне значення мають дії змовницьких терористичних угруповань, вони також можуть розцінюватися як форма міжнародного тероризму. Такого значення ці дії набувають тоді, коли за терористичними організаціями стоять зацікавлені в цьому держави та їхні спецслужби. Коли різні закордонні акції терористичних груп здійснюються самостійно, і не направлені на зміну міжнародних відносин, їх правильно кваліфікувати не як міжнародний, а як транснаціональний тероризм.

Але будь-який тероризм завжди має внутрішнє підґрунтя, внутрішні причини виникнення і внутрішню мету. Саме це дозволяє поділити тероризм мікро- та макрорівнів, в залежності від соціально-політичної спрямованості, на декілька видів.

1. Соціальний або ідеологічний тероризм, який має на меті корінну або часткову зміну економічного або політичного устрою власної країни. Соціальний тероризм формується на основі глибоких соціально-політичних конфліктів і проявляється в двох основних формах: лівого та правого тероризму.

2. Націоналістичний тероризм здійснюється за етнічною ознакою. Націоналістичний тероризм включає організації етносепаратистського плану та організації, які мають за мету боротьбу проти економічного та політичного диктату національних держав та монополій. Націоналістичний включає сепаратистський національно-визвольний, репресивний.

2.1 Сепаратистський тероризм здійснюється національно-політичними групами меншин, які ведуть боротьбу за суверенітет або розширення автономії території проживання.

2.2 Національно-визвольний тероризм здійснюється народами окупованих або колонізованих держав проти представників країни-агресора. Мета боротьби - відновлення державного суверенітету. Подібні групи орієнтуються як на ліву, так і на помірно-націоналістичну ідеологію, причому ідеологічна орієнтація (права, ліва) подібних організацій та течій відходить на другий план.

2.3 Репресивний тероризм. Становлення репресивного тероризму відбувається на фоні національних конфліктів в межах держави. Представники титульних національних груп намагаються зменшити вимоги національних меншин, прагнуть до створення етнічно однорідні держави, яка є більш стабільною.

3. Релігійний тероризм виникає у випадках, коли релігійна самосвідомість стає визначальною в політичному протистоянні і коли угруповання, які сповідують певну релігію, намагаються вести боротьбу проти держав, де державною є інша релігія або де панує неортодоксальний різновид тієї ж релігії (наприклад, ісламська група "Іслам джихад"). Релігійний тероризм пов'язаний або з боротьбою послідовників однієї релігії (або секти) в рамках держави з послідовниками іншої, або зі спробою утвердити релігійну владу.

Релігійний тероризм поділяється на фундаменталістський та сектантський.

3.1. До фундаменталістської відносять ісламський тероризм. Його особливості зумовлені релігійною основою, що визначає індивідуальну мотивацію членів екстремістських груп, які на основі фанатизму здійснюють самогубні акції. Ісламська етика та естетика смерті є одним із фундаментів ісламського тероризму.

3.2 Сектантський тероризм здійснюється різноманітними сектами тоталітарного характеру, які розглядають насильство як умову захоплення влади та досягнення більш досконалого стану суспільства. Об'єктом впливу для такого виду тероризму стає все суспільство. Прикладом є угруповання Менсона (США), Аум Сінріке (Японія), Біле братство (Україна).

4. Ряд проявів терористичної активності умовно можна віднести до "світоглядного тероризму". Мотивом такого тероризму є принципова незгода з панівними нормами та стосунками. В Європі з'явилися групи, які ведуть боротьбу проти забруднення навколишнього середовища, вбивств тварин, будівництва ядерних об'єктів цілком терористичними методами.

5. Кримінальний тероризм. Формально, кримінальна діяльність, яка здійснюється з корисливими мотивами, не розглядається в низці злочинів політичного характеру. Але, розглядаючи злочинність у контексті політики, необхідно визнати, що в моменти політичної нестабільності деякі прояви звичайної злочинності набувають характеру вагомого політичного фактору.

Майже всі різновиди сучасного тероризму на практиці рідко зустрічаються в чистому вигляді. Такі приклади даються лише окремими організаціями, які

представляють соціальний тероризм. Але і він часто буває з національним або релігійним відтінком.

У підрозділі 3.3 “Особливості проявів тероризму в країнах СНД” автор звертає увагу на особливості та фактори виникнення тероризму на території СНД. Для зростання тероризму тут створився комплекс передумов соціального, національного, ідеологічного, психологічного характеру.

Треба враховувати особливості історичного розвитку Російської імперії та СРСР. Були сформовані та зафіксовані у масовій свідомості відомі традиції політичної практики та соціального життя, які в сучасних умовах сприяють пробудженню нетерпимості.

В руслі суспільно-економічних перетворень і становлення незалежної державності, поєднаних з боротьбою за владу, лозунги соціальної справедливості відходять на другий план, підпорядковуються націоналістичному тероризму, оскільки всі негаразди народу розглядаються воєнничими сепаратистами як похідні проявів національного обмеження. Проявляється тенденція використання національних, релігійних та інших мотивів задля вирішення завдання політичного змісту – перерозподілу влади.

В загальних межах національного тероризму згуртовано проводяться акції прихильників сил, що переслідують різну мету. Тероризм у міжнародних конфліктах нерідко стає детонатором воєнних дій і, навпаки, - ескалація етнічних війн є умовою та фоном для проявів терористичної активності, накладаючи на цю активність особливий відбиток. В таких умовах самі воєнні дії постійно набувають терористичного забарвлення, оскільки направлені проти населення та супроводжуються насильством.

Деякі особливості постперебудовного тероризму безпосередньо пов'язані з геополітичними характеристиками СНД. Через безмежність території, багатонаціональність населення, особливості соціально-економічного розвитку, своєрідності історичної спадщини, релігійної та культурної традицій націй та народностей виходить множинність потенційних терористичних осередків.

Аналіз політико-правових процесів в Україні, матеріалів діяльності деяких правоохоронних органів дає підстави вважати, що в Україні склалася ситуація, коли за певних умов можуть вибухнути широкомасштабні терористичні акти, які мають як політичне, так і кримінальне забарвлення.

Зовнішнім фактором загострення проблеми тероризму в Україні може стати загальне зростання кількості його проявів у світі. До зовнішніх стимулів українського тероризму треба віднести різке перетворення України в відкрите, наразі незахищене і від негативних чинників суспільство.

До такого роду чинників можна віднести спроби роздмухувати міжслов'янські протиріччя, відсутність єдності слов'янського світу, провокування в Україні холодної громадянської війни, що виражається в

інформаційній і компрометаційній війнах, використання ісламського фундаменталізму.

З'являються приклади взаємодії російських терористичних груп з українськими радикальними політичними рухами (навчання бойовиків УНА-УНСО на території Чечні, здійснення підготовки бойовиків українськими та татарськими націоналістами).

Зростають організовані злочинні угруповання, що вирішують свої проблеми проведенням терористичних актів.

Для виникнення в Україні терористичного руху є певні об'єктивні передумови. Ця тенденція прогресує. Послаблення влади, уразливість соціальної конструкції з якої рекрутують кадри терористів до архаїчних, ірраціональних, екстремістських дій, дає підстави вважати, що наслідки можуть бути руйнівними.

У розділі IV “Механізм подолання тероризму” виявлена тенденція адаптації тероризму до умов сучасності, досліджується питання практичної боротьби з проявами тероризму та проаналізовано міжнародно-правові зобов'язання щодо боротьби з тероризмом.

Підрозділ 4.1 “Адаптація тероризму до умов сучасності” представляється як ряд процесів, які проходять зовні та всередині цього соціально-політичного явища. А саме:

- процес інтернаціоналізації, наслідком якого є створення міжнародних і транснаціональних угруповань, виникнення зв'язку між терористичними організаціями (наприклад між алжирськими та єврейськими, арабськими та чеченськими);
- процес зростання авторитаризму у діяльності державних органів, які протистоять тероризму. Репресії держави проти терористів, порушуючи законність і правопорядок, можуть опинитися на позиціях державного тероризму. Слабкість державних структур, невідання організувати правопорядок - інша крайність, яка приводить до аналогічних результатів.
- спостерігається процес з'єднання сучасного тероризму з певними державними структурами. Йому сприяє перманентний стан урядової кризи, яка проявляється у безпрецедентній зміні кабінетів;
- процес збільшення фінансування сучасної терористичної діяльності, посилення її технічного та матеріального оснащення. Треба зазначити, що фінансова сторона тероризму є найбільш важкодоступною для дослідження;
- процес зміни соціальної психології терористів. Характеризується обмеженням принципів моральних імперативів, які були прийнятні терористам минулого;
- процес взаємодії тероризму з досягненнями НТР. З'явилися його найновіші різновиди, такі як технологічний, комп'ютерний, екологічний тероризм;
- відбувається процес “професіоналізації” – професійна підготовка терористів, продумана структура організацій, застосовуються найновіші технічні засоби та

система озброєння, старанне вивчення об'єктів терору, створення ідеологічного прикриття, включаючи використання сучасних засобів і методів формування громадської думки;

- реальною постає небезпека захоплення терористичними групами засобів масового знищення і здійснення ними загрози ядерного шапкажу;
- процес експлуатації терористами релігійних факторів.

Це розширює межі тероризму. Постає проблема боротьби з тероризмом на національному та міжнародному рівнях.

У підрозділі 4.2 «Практична боротьба з проявами тероризму» досліджується західний досвід та пропонуються рекомендації щодо ведення боротьби з тероризмом.

Політичне керівництво розвинутих країн Європи та Сполучених Штатів розглядає протидію тероризму як найважливіше загальнодержавне завдання. Основними напрямками діяльності у боротьбі з тероризмом є удосконалення правової бази, посилення взаємодії між державними органами, формування відповідних підрозділів та активізація діяльності силових структур в цьому напрямку.

Політика більшості західних країн виходить з необхідності створення комплексної протидії з боку світової спільноти, що включає: надання допомоги та взаємодія з іншими країнами; максимальний тиск на країни, які підтримують тероризм; використання усіх засобів протидії, в тому числі й військових; відмова в задоволенні вимог терористів.

Серед можливих напрямків міжнародної взаємодії, до яких би могла приєднатися Україна є:

- проведення спільних оперативних заходів, обмін технологіями та досвідом по застосуванню технічних і бойових засобів протидії тероризму;
- розробка та удосконалення законодавчої бази і міжнародно-правових норм по співробітництву у боротьбі з тероризмом;
- розробка міжнародного правового механізму притягнення до відповідальності та покарання організацій і окремих осіб, звинувачених у терористичній діяльності;
- визначення системи принципів та понять, єдиних підходів до оцінки подій, пов'язаних з терористичною діяльністю;
- розробка правових норм, які регламентують можливості використання території іншої держави для звільнення заручників і дій проти терористів;
- розробка механізму видачі державою громадян (своїх або іноземних), які знаходяться на її території і звинувачуються у здійсненні терактів за її межами;
- визначення місця та ролі ЗМІ з метою формування світової громадської думки у руслі нетерпимості до тероризму та виваженої подачі матеріалів; підвищення ролі неурядових організацій та незалежних експертів у розширенні міжнародного співробітництва з питань боротьби з тероризмом;

– прийняття практики застосування щодо організацій, які використовують в своїй діяльності методи тероризму, заходів адміністративного впливу у вигляді закриття їх осередків чи організацій в цілому.

Універсальними принципами державної політики стосовно тероризму можуть виступати:

- 1) принцип попередження терористичних актів за рахунок розгалуженої оперативної діяльності, планування та підготовка зриву терористичних дій;
- 2) принцип мінімальних поступок терористам. У зв'язку з цим під час переговорів можуть допускатися лише тактичні поступки, які дозволяють “витрати час”, провести підготовчі заходи для проведення ефективної операції;
- 3) принцип мінімізації жертв та збитків під час антитерористичної операції;
- 4) принцип невідворотної відповідальності за терористичну діяльність.

Не зважаючи на пресинг з боку тероризму, на міжнародному рівні не вироблена єдина ефективна політика захисту прав особистості, суспільства та держави від тероризму і терористів.

У боротьбі з тероризмом основний акцент повинен бути зосереджений не на припиненні терористичного прояву, а на його профілактиці. Розв'язання цієї проблеми можливе за умови скоординованих дій правоохоронних органів, підтримці державних та громадських структур.

Отже, можна зробити висновок, що необхідна комплексна і послідовно втілювана у життя загальнодержавна програма боротьби з організованою злочинністю та тероризмом.

Діючи законодавча база боротьби з тероризмом характеризується недосконалістю та неефективністю. При цьому корупція, інтенсивна криміналізація державного та громадського життя, низький рівень поваги громадян до законів та інші негативні соціальні умови збільшують ризик застосування тактики терору для вирішення конфліктів і вимагають своєчасного внесення уточнень у національне законодавство.

Видається доцільним, з метою своєчасного попередження, вияву та припинення терористичної діяльності, розробити та прийняти закон України “Про правові основи боротьби з тероризмом”, в якому необхідно визначити правові та організаційні основи боротьби з тероризмом, порядок координації дій правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з тероризмом, органів виконавчої влади, громадських об'єднань та організацій незалежно від форм власності, службовців та окремих громадян. Основні положення цього закону необхідно закріпити в новому Кримінальному кодексі України, а також у зв'язку з цим внести зміни до змісту низки статей законів: “Про службу безпеки України”, “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову роботу”.

Розробці підлягають такі проблемні ситуації: компетенція гілок влади, обмеження прав та свобод в умовах надзвичайного стану; режим діяльності

представників ЗМІ; забезпечення безпеки населення; принципи переговорів; принципи застосування сили та психологічного тиску; нагляд та контроль за законністю; оцінка меж застосування сили, зброї та спецзасобів.

Детальної розробки вимагає процедура та зміст взаємодії центральної влади з владою регіону та органами місцевого самоврядування, врахування права місцевої влади на переговори, використання місцевих ресурсів та сил для виведення населення, контролю транспорту, розміщення евакуйованих, інформаційний взаємозв'язок і т. д.

Важливий напрямок у справі попередження тероризму - встановлення каналів зв'язку злочинних угруповань з міжнародним тероризмом, виявлення каналів фінансування, надходження зброї до злочинних терористичних груп.

Для ефективної боротьби з тероризмом, необхідним є системний підхід до організації антитерористичної діяльності на державному рівні.

У підрозділі 4.3 "Міжнародне співробітництво у боротьбі з тероризмом" на базі аналізу конвенцій та міжнародних договорів дисертант робить висновок, що в цих документах проблема тероризму не виділена як самостійна, а розглядається поряд зі злочинами, які мають кримінальний характер (наприклад, піратський захват морських суден). Тому на сучасному етапі актуальною є розробка та підписання конвенції, яка давала б визначення тероризму та обумовлювала головні напрямки міжнародного співробітництва в боротьбі проти тероризму; передбачала санкції проти держав, що ухиляються від співробітництва та підтримують терористичні угруповання.

В останній час зроблені суттєві кроки до розвитку взаємодії держав у розширенні політико-правової бази боротьби з тероризмом. Але слід констатувати, що рівень міжнародного співробітництва у справі запобігання міжнародному тероризму не є адекватним масштабу проблем у цій сфері.

В останні роки Україна приєдналась до такої взаємодії, відповідно до Міжнародної конвенції по боротьбі із захопленням заручників та Токійської конвенції про злочини. Україна стала учасницею всіх діючих універсальних угод по боротьбі з різними проявами міжнародного тероризму. Українські спеціалісти беруть активну участь у виробленні правового документа по боротьбі з терористичними актами з використанням пластикових вибухових речовин. Але, до цього часу, Україна не приєдналась до Європейської конвенції з боротьби з тероризмом 1977 р.

Поглиблюється рівень взаємодії України з іншими країнами на двосторонньому рівні. Спираючись на нові політичні реалії, Україна разом з іншими державами відкриває новий етап міжнародного співробітництва – етап формування спільного фронту боротьби з тероризмом, в межах якого взаємодія держав покликана розвиватися на загальнолюдських цінностях і міжнародній законності.

Сучасні держави повинні скоординувати свої зусилля у протидії тероризму

в таких практичних напрямках, як обмін інформацією про методи і тактику терористів; практична взаємодія на основі правової допомоги; обмін досвідом антитерористичних підрозділів; відмова від надання терористам притулку; визнання злочином будь-якого фінансового сприяння організаціям та особам, які зв'язані з терористами.

У висновках дисертації наводяться основні концептуальні положення, що впливають з комплексного дослідження проблеми, доповнюючи вже сформульовані висновки в 1-4 розділах.

Сучасний тероризм успадкував у своїх історичних попередників усі риси політичного насильства. Разом з цим він володіє специфічними особливостями і становить новий ступінь розвитку цього явища. Він відрізняється наявністю визначеної політичної мети, яка пов'язана з його ідеологічним забезпеченням.

Основний метод тероризму - погроза застосування насильства, що переходить в збройну конфронтацію, яка не є воєнним конфліктом.

Сучасний тероризм має соціальну базу, значною частиною якої є молодь, жінки та інші соціально незахищені прошарки населення. Під впливом соціально-економічних труднощів розвивається жіночий тероризм. З урахуванням соціальної бази тероризм не може бути знищений тільки воєнно-політичними методами. Реальний шлях для цього - здійснення глибоких і всесторонніх соціально-політичних перетворень.

У роботі здійснено аналіз і виокремлені типи сучасного тероризму. Робиться висновок, що основні типи тероризму не виступають у чистому вигляді, наприклад, націоналістичний нерозривно пов'язаний з релігійним тероризмом. Особливе місце приділяється ідеологічній основі лівого та правого тероризму.

Основними тенденціями розвитку сучасного тероризму є: транснаціональний характер; ідеологічне забезпечення; установка на світову війну; прагнення отримати доступ до зброї масової поразки та здійснювати загрозу ядерного шантажу; оволодіння сучасними технічними засобами та "професіоналізація"; співробітництво із засобами масової інформації; розпорядження значними фінансовими ресурсами; нівелювання, конвергенція основних течій.

Проведене дослідження показало тотожність західноєвропейського тероризму аналогічним явищам в інших країнах світу, зокрема, в країнах СНД. Трансформація політичного тероризму на протязі останніх 10 років, наприклад, в Росії є моделлю еволюції західноєвропейського правого і лівого тероризму.

Сучасний стан і тенденції розвитку тероризму, широка соціальна база і соціальні передумови дають змогу передбачити його існування у історичній перспективі, а тому висувають важливі завдання профілактики та боротьби з цим явищем.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

1. Понятие и сущность терроризма //Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: Астропринт. – 2000. – Вип. 9 – С.293-298.
2. Терроризм как компонент кризисных ситуаций в современном мире //Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: Астропринт. – 2000. – Вип. 8. – С.39-42.
3. Правый терроризм: влияние на социально-политические процессы современности //Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: Астропринт. – 1999. – Вип. 6 – С.279-282.
4. Типологизация исполнителей террористических актов //Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: Астропринт. – 1998. – Вип. 5. – С.141-144.
5. Социально-биологические факторы терроризма //Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса:Астропринт. – 1998. – Вип. 3. – С.160-163.
6. Типологизация терроризма //Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2001. Вип. 10 – С.263-266.
7. Тероризм як тип політичної поведінки //Тероризм і боротьба з ним Міжвідомчий науковий збірник НДІ "Проблеми людини".-Київ. – 2000. – Т. 19. – С.166-170.
8. Молодежь как социальная база современного терроризма //Молодежь третьего тысячелетия: гуманитарные проблемы и пути их решения. Сб. научных ст. – Одесса. – 2000. – Т. 1 – С. 195-200.

Анотація

Мошкова Л.І. Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2001.

Дисертація присвячена комплексному вивченню тероризму як соціально-політичного явища.

В дисертації аналізуються основні теоретичні розробки з проблем тероризму та виокремлюються основні риси цього явища як глобальної проблеми сучасності. Розкриваються причини і передумови виникнення тероризму в сучасних умовах та розглядається соціальна база тероризму. Автор на основі аналізу ідеології і практики сучасного тероризму показав єдність і різноманітність форм і течій сучасного тероризму. Пропонується авторська типологія тероризму.

В роботі акцентується увага на досягнення міжнародної спільноти у боротьбі з тероризмом.

Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом та активізації участі України у цій сфері.

Ключові слова: *тероризм, терор, терористичний акт, терористична організація, політичний процес, політичний конфлікт.*

Анотация

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2001..

В исследовании на основе широкого круга национальных и зарубежных источников проводится комплексный анализ терроризма как общественно-политического явления, генезис и сущность дефиниции “терроризм”, выявляются сущностные черты этого явления, как глобальной проблемы современности, проводится разграничение терроризма и других категорий политологии (война, партизанская борьба, национально-освободительная борьба). Выявляется органическое тяготение политического терроризма к войне. Террористическая деятельность постоянно выступает в качестве предлога или прямого орудия в развязывании и ведении военных действий. Однако при анализе соотношения преступности с политическим терроризмом, при кажущейся близости этих понятий, последнее не утрачивает черты самостоятельного социально-политического феномена

В диссертации исследуются причины, предпосылки, условия возникновения терроризма в современных условиях. Существует разнообразие мнений о причинах появления и происхождении современного терроризма. “Классическими” концепциями являются объяснения происхождения терроризма врожденными свойствами человеческой природы, известной тягой человека к насилию. Используются расовые, генетические факторы, чтобы подтвердить ту или иную концепцию. В работе рассматриваются различные научные и идеологические теории, объясняющие происхождение терроризма. Автор отмечает, что ни одна из них не может претендовать на универсальность, некоторые не могут считаться научными и рассматриваться всерьез и указывает, что без учета социально-политической обстановки в регионах и странах не возможна полная характеристика причин и факторов возникновения современного терроризма. Автор выделяет четыре группы причин, условий, факторов, которые в определенной мере определяют возникновение современного терроризма.

В работе проводится анализ социальной базы современного терроризма. Социальный облик субъектов терроризма является весьма многообразным. Среди них можно выделить условно две основные категории: террористы-

исполнители и террористы-руководители. Первые играют подчиненную роль, зачастую становятся на путь террора в силу вынужденности социальных обстоятельств или заблуждений и увлечений. К ним относятся люди молодого возраста, безработные, люмпены, учащиеся, студенты, мелкие чиновники, буржуа. Вторая – лица, уже обладающие определенной властью с более высоким уровнем осознанности своих действий. Они идеологи и организаторы террора. Это коррумпированные государственные служащие, бизнесмены, профессиональные политики, представители преступного мира. Сделан вывод, что в последнее время произошел заметный рост социальной базы терроризма за счет увеличения первой из указанных групп, наблюдаются существенные внутривидовые изменения. Отмечено, что в последнее время произошел процесс феминизации терроризма. Эти процессы обуславливаются социально-политическими факторами.

Особое внимание в работе уделено анализу идеологии и практика правого и левого течений терроризма. Отмечается, что в реальности основные течения политического терроризма не выступают в чистом виде.

Рассматриваются существующие разновидности современного терроризма, предлагается авторская типология терроризма, а также показаны особенности проявлений современного терроризма в странах СНГ, в Украине в частности.

Выявлена тенденция адаптации терроризма к условиям современности. Адаптация современного терроризма представлена как ряд процессов, протекающих внутри и вовне этого социально-политического явления. В диссертационном исследовании выявлены некоторые признаки современного терроризма: транснациональный характер, тщательно продуманное идеологическое обеспечение, овладение совершенными техническими средствами и “профессионализация”, распоряжение значительными финансовыми ресурсами и другие. Чрезвычайно важной становится проблема борьбы с терроризмом на национальном и международном уровнях. В работе исследуется западный опыт по ведению практической борьбы с терроризмом. Проанализированы международно-правовые документы в данной сфере. Предложены практические шаги для повышения эффективности борьбы с терроризмом.

В диссертации делается вывод, что современный терроризм унаследовал у своих предшественников все основные черты политического насилия. Вместе с тем, обладает специфическими особенностями, представляет собой новую ступень развития этого явления. От насилия он отличается заданностью определенной цели, которая неразрывно связана с его идеологическим обеспечением.

Ключевые слова: *терроризм, террор, террористический акт, террористическая организация, политический процесс, политический конфликт.*

Summary

Moshkova L. I. Phenomenon of origin and displays of terrorism in modern conditions. - Manuscript.

Thesis for the degree in political sciences on specialty 23.00.04 Political problem of the international systems and global development. Odesa National Law Academy, Odesa, 2001

The thesis is dedicated to the complex studying of terrorism as social-political phenomenon.

The main theoretical developments in problems of terrorism are analyzed in this dissertation and the main features of this phenomenon are distinguished as the global problems of the present. Reasons and prerequisites of origin of terrorism are revealed in modern conditions and the social base of terrorism is considered. On the base of analysis of ideology and practice of modern terrorism the author has shown the unity and variety of forms and trends of modern terrorism. The author's classification of terrorism is suggested.

The achievements of international community in the struggle against terrorism are stressed accentuated in this work.

The practical recommendations about the increasing of efficiency of international cooperation in struggle against terrorism and activation of Ukraine's participation in this so here are suggested.

Key words: *terrorism, terror, terrorist act, terrorist organization, political process, political conflict.*